

COPIȘTI ȘI MANUSCRISE ÎN BIHOR ÎN SECOLELE AL XVII-LEA ȘI AL XVIII-LEA

de
ATANASIE POPA

În ținutul românesc al Bihorului a dăinuit pînă tîrziu în evul mediu o puternică organizare cnezială și voievodală, o pătură de voievozi și cneji, susținători ai culturii scrise românești.

Cartea tipărită era rară. Comunitățile sătești nu-și puteau procura cărțile necesare, care veneau de departe, de peste munți, din Muntenia sau Moldova. Blajul a început a tipări cărți mai ales după 1750, iar pînă atunci cei care plecau pentru hirotonire, aduceau cărți de la Rîmnic, Tîrgoviște, București, Suceava, Neamț și Iași, dar și acestea erau puține și scumpe. Pentru ca aceste lipsuri să fie acoperite, au fost căutați *scriptori*, cu știință de carte, care veneau din depărtări mari pînă în Bihor. Faptul că în Bihor se cunosc pînă azi 126 de copişti — număr probabil incomplet încă — este grăitor. Rolul pe care l-au avut în mișcarea pentru libertate națională și de culturalizare a țaranului român este foarte important.

Acești copişti au cultivat slova în satele bihorene. Cei mai mulți și-au scris cărțile în satele din sudul Bihorului, în jurul Beiușului, vechi centru de cultură românească. Ni s-au păstrat multe manuscrise, cele mai multe scrise între 1650—1750. Privitor la numărul copiştilor, observăm că între 1650—1700 cunoaștem 14 copişti, între care locul de frunte îl ocupă „dascălul” Vasile Sturze, *badiul moldovanul*, cu 33 manuscrise cunoscute ori menționate și care petrece în Bihor aproape 40 de ani. Locul al doilea îl ocupă Popa Ursu din Cotiglet, de la care avem numai 4 manuscrise între 1660—1690, dar de o importanță deosebită pentru istoria limbii și literaturii vechi, cuprinzînd în copie și vechea cazanie moldovenească din timpul lui Lăpușeanu. Locul al treilea ca importanță îl ocupă popa Giurgiu și popa Ioan din Lunca-sprîie. Urmează ceilalți, nici unul nu rămîne prea mult în urma primilor, bunăoară ca Pătru din Tinăud de la care avem 18 manuscrise și care rupe cu influența calvină, fiind urmat și de dascălii muncăceni.

Manuscrisele sînt numai românești. Un singur manuscris este slavo-român, cum se tipăreau cărțile între 1650—1705 la Brașov, Sibiu, Buzău și Rîmnic. Cărți slavone manuscrise s-au mai găsit la Beznea (Delureni), un Liturghier din 1560 și un Octoich tot din secolul al XVI-lea, provenite de la minăstirea Plosca de lingă Hațeg. Aceste cărți provin de la preoții ruteni de la Muncaciu, care și-au adus cu ei cărțile, tipărite mai ales la Liov, în secolele XVII—XVIII. La Satu Mare, dintre cele 14 cărți slavone, 10 au fost la minăstirea Bixad.

Cele mai frecvent folosite lucrări istoriografice în cercetarea de față sînt următoarele:

1. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I—III
2. Stempel, G., *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, 1967
3. Ciuhandu, Gh., în *Cele Trei Crișuri*, Oradea, 1920—1922; *Legea Românească*, Oradea, 1927, 1934; *Tribuna*, Oradea, 1919; *Revista Teologică*, Sibiu, 1913; *Biserica ortodoxă română*, București, 1941 ș.a.
4. Firu, N., *Urme vechi de cultură românească în Bihor*, Oradea, 1922
5. Lăzureanu, Fl., *Bihorul, vechi centru de cultură*, în *Legea Românească*, Oradea, 1947, nr. 11—12
6. Lupșa, Șt., *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, Oradea, 1935
7. Lupșa, Șt., *Istoria Diecezei Aradului*, 1938 (în mss.)
8. Mangra, V., *Cercetări literar-istorice*, II, București, 1896
9. Pripor, M., *Diecii și preoții din trecutul românilor bihoreni*, în *Familia*, Oradea, 1926, nr. 7—8
10. Roșu, Titus, *Însemnări și inscripții bihorene*, Beiuș, 1941. Articole în *Beiușul și Legea Românească*, 1942—1944
11. Stempel, Gh., *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, I, București, 1959
12. Pistrui, C., *Manuscrise românești și slave în biblioteca Episcopiei ortodoxe române a Oradiei*, București, 1974
13. Mălinaș, M., *Manuscrise liturgice din Bihor*, în *Biserica ortodoxă română*, VII.

Începem cu lista copiștilor dascăli moldoveni care au lucrat dincoace de Carpați și dintre care, unii au activat și în Bihor:

1. AGATHON, ieromonahul din Iași, „lăcuitor” în Șumugiu — Bihor copiază la Șirja — Arad, în 1701 un *Molitvenic*. Ms. Ac. 4215, Stempel, p. 3

În 1717 copiază un *Miscelaneu* care cuprinde texte din: *Strastnic*, *Șapte Taine și Epistolia*

Al doilea manuscris este atribuit de Ștempel lui Sturze, dar acel Ms. 709, cuprinde numai *Cele Șapte Taine* copiate după Varlaam. Agathon îl copiază tot după Varlaam.

2. Dascălul DAMASCHIN copiază în 1754 un *Octoich*, Ms. Ac. 212, Stempel, p. 44. A fost găsit în biserica din Singeorz — Năsăud.

3. Dascălul ILIE ARON POPOVICI din Iași, copiază în 1697 o colecție de *Căzani* și *Omilii*, în Hărnicești — Maramureș. Ms. Ac. 3509, Strempel, p. 115.
4. Diacul IOAN copiază între 1653—1655 o *Cazanie și Minei* în limba slavonă și *Cele șapte Taine*, în românește, după Varlaam, în satul Nancova, în jurul orașului Hust. *Metes, Ist. bis.* p. 376.
5. IONIȚA VOIȚA, moldovean, sucevean, copist și legător de cărți. A cutreierat multe sate din Maramureș printre anii 1758—1778. A fost și dascăl la minăstirea Moiseiu. I. Birlea, pp. 81, 86, 115, 119, 138, 156.
6. Diacul NICOLAE copiază în 1706 *Octoiul* lui Ioan Damaschin în Săcel — Maramureș. În Săcel pînă prin 1746—1754 a fost minăstire, a cărei biserică de lemn a fost mutată la Sighet. Ms. Ac. 4276, Strempel, p. 167, *Metes, Minăstiri*, p. 178.
7. „Dascălul” STURZE VASILIE, badiul, moldovanul, de la care cunoaștem direct sau prin indicații și note, pînă acum 33 de manuscrise. A lucrat printre anii 1693—1730. At Popa, *Un cărturar bihorean din secolul al XVII-lea: Vasile Sturze moldovanul în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1966, p. 54—69.
8. „Dascălul” moldavschi, ȘTEFAN, din Dragomirești — Moldova, a scris între anii 1738—1742, prin mai multe locuri din Ardeal. A fost și prin ținutul Turdei în 1742 unde lasă un *Octoich-Minci*. A mai fost pe la Brașov și Vințul de Jos, unde scrie un *Prăsnicariu* și *Triod-Penticostar*, Strempel, p. 243.
9. Ieromonahul VARLAAM, moldovean, copiază în 1716 în Sibiel un *Triod slavo-român*. (Strempel, p. 261). Ms. Ac. 759.
10. Popa VASILIE moldovanul, zugrav, copiază în Gîrbou — Dej, în 1718 un *Liturgier Strastnic*.
11. Popa VASILIE, moldovanul, dascălul „obișnuielnic”, copiază în 1700 un *Apostol* în Nănești — Maramureș, Birlea, p. 139.
12. Popa VASILIE moldovanul, zugrav, copiază în 1728 în Cheriu — Bihor, un *Molitvenic*. Manuscrisul se află în colecție particulară.
13. Popa ȘANDOR din Țara Moldovei, dascăl la Băsești, scrie un *Praznicariu*. Bibl. mitropolitană, Sibiu, Ms. 227.
14. IEROFTIE ot Moldova, legător de cărți, a lucrat prin 1729 la Dragomirești și la minăstirea Giulești — Maramureș, unde e și înmormintat, Birlea, p. 94 și 130.
15. Diacul ION moldoveanul, copiază un *Razumnic* în 1761. Biblioteca Universității, Cluj, Ms. 4390.

Copiștii care au trăit și lucrat în Bihor sînt următorii:

I. Diacul AGATHON ermonah-ieromonah-ot Iași, lăcuitor în *Șumugiu* — Oradea.

1. 1701 — *Molitvenic* scris în Șiria, Arad, Ms. Ac. 4215, Strempel, p. 3.

2. 1717 — *Miscelanu* care cuprinde:

— *Strastnic*;

— *Șapte Taine* — după Varlaam (1644);

— *Epistolia*.

Pe manuscrisul *Șapte Taine* — Pravila din 1717, ff. 3—14 are însemnarea: „Cu mila dumnezeu, Păscuță Toader din Gepeș, am cumpărat Pravila pomană și o am dat pomană în mina lui popa Iștocu în Lazuri, an. 1720”. Manuscrisul a fost dăruit Academiei de V. Mangra.

Pe *Strastnic*, fila 182 se află însemnarea: „Aceasta Strastnic am scris diacu din Țara Moldovei lăcuitor în Șumugiu anii domnului 1717 iulie 21”. Mangra V., *Cercețări*, p. 15, Lupșa, Bihor, p. 27, Ciuhandu în *Tribuna*, 1919, nr. 48—49.

II. Diacul AVRAM din Suștiu.

Copiază în 1690 a doua parte a Octoichului din manuscrisul SALA, care cuprinde și Epistolia.

Pe pagina 479 este însemnarea: „Scris-am eu diacu Avram din Suștiu într-această sfântă carte șezînd la învățătură în Segiștu”. Deci, în 1690 a fost școală în Seghiște, care pe la 1504 avea protopop. Manuscrisul se află în colecție particulară.

III. Dascălul BLAGOVICI DIMITRIE din Remetea — Beiuș: 1696—1698: Esopia. Copie după Esopia tipărită în 1695 în Sibiu. Ms. Ac. 149, Strempel, p. 22.

Pe fila 92 din Cuvîntul către cititori:

„... îndreptați cu duhul înțelepciunii și al blîndetelor,
crezînd bătrînețelor;
că mi-a fost mina cam *gria*,
peana încă era rea
și-am avut vreme cu nor
dar tot am avut dor
ca, după ce am început
să o văz desăvîrșit. Semnează Dimitrie Remeteanul”

IV. CERE TEODOR din satul Mănăstur — Arad, (1713) — *Antologion-Minei*.

T. Roșu, *Legea Românească*, 1946, nr. 20.

V. Popa CHIRILA din Apateu — Bihor; (ot selo Apatiu).

1717 — Liturghii și Strastnic, găsit în Dușești, Lupșa, Arad, p. 191. Ciuhandu notează în 1930 că a fost în biblioteca Episcopiei ortodoxe din Oradea. În 1968 nu mai era.

VI. ȘTEFAN COȘAN din Vărășoia — Vărășeni

1. 1728—1730 *Sbornic și Apocrite*. Filele 97—101 sînt mai vechi. Lupșa, Arad, p. 191. Colecția Ciuhandu.

2. 1731. *Prăznicariu*, scris în Pișcari — Carei. Colecție particulară.

VII. Diacul DANILA din Coruș — Cluj.

1. 1794, *Mineiu* scris în Gepiu. Pînă în 1898 a fost singura carte în biserica din Josani. Ms. Ac. 942, Strempel, p. 46. Pe fila 3 scrie: „Cu mila lui dumnezeu începem *meneiu* pre „limba românească”. Prețul 12 florini.

În 1731.IV.17, face notă și dascălul Pavel muncăcianul.

VIII. Diacul DANILA din Seghiște.

s. XVIII — *Miniei mare* — *Sbornic*, găsit în biserica din Hotar.

IX. DUMITRU din Răbăgani — Beiuș.

Cazanie după a lui Varlaam.

T. Roșu în *Bciușul*, 1943, dec.

X. EUSTATIE — „malioglava” (cap mic), levitul din Dușești.

1724, *Cazanie* după a lui Varlaam, găsită în Rotărești. Colecția Ciuhandu.

XI. popa FLORU din Apateu.

1. 1724 — *Liturghii, pentru popa din Sînmiclăuș*. Firu, p. 25, Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6, *Tribuna*, Arad, 1919, p. 49. Lăzureanu în *Legea Românească*, 1947, p. 88.

2. s. XVIII — *Octoich* aflat în Răbăgani, Lăzureanu, *loc. cit.*

XII. popa FLORU din Belfir

1712 — *Octoich* — în biserica din Hinchiriș. Bibl. Univ. Cluj, nr. 2658, Fond Lapedatu.

XIII. popa „FLORA” din Cheresig.

1717 — *Ceaslov-Sinaxar-Paraclis*, Moise Popoviciu, în *Biserica și școala*, Arad, 1904. 26.V., Colecție particulară.

XIV. popa FLORE din Dobricionești.

1678 (?) — *Epistolia* și trei apocrife în Molitvenicul lui popa Pătru din Tinăud (1674), *Metes, Ist. bis.*, p. 379, *Biserica și școala*, 1905, p. 266. Lupșa, Arad, p. 178.

XV. popa FLORE.

1708 — *Osmoglasnic-Octoich* — aflat în biserica din Răbăgani. A fost scris pe seama popii Velea Nicoară din Prisaca. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6—7, Firu, p. 25, Lăzureanu, *Legea Românească*, 1947, p. 88.

XVI. popa FLORE din Giriș.

1. 1721 — *Penticostar*. Se găsește în Bibl. Episcopiei ort. din Oradea.
2. 1736 — *Triod*. Bibl. mitropolitană, Sibiu, cota 226.

XVII. popa FLOREA din Josani.

1. 1704 — *Euhologiu-Molitvenic*, scris în Remetea. Copie după cel din 1689.
2. 1705 — *Euhologiu*, copie după cel din 1689. Aflat în Valea Mare. Lupșa, Arad, p. 34, studiat de M. Mălinaș.
3. s. XVIII — *Rînduiala ispovedaniei*, după Molitvenicul din 1689, Gavril Popoviciu din Lupoiaia, în *Legea Românească*, 1925, nr. 15.

XVIII. popa FLORE din Nimăești.

1708 — *Cazanii la oameni morți*, Colecție particulară.

XIX. popa GABOR din Căbești.

1728 — copiază texte în *Miscelaneul* din 1726 al lui Stanislav „maloglava” în Săcădat. Bibl. Patriarhiei, București, cota 153.

XX. popa GAVRILA din Chistag.

1. s. XVIII — *Miniei*, o filă cu text slavon. Găsit în Chistag.
2. 1713 — *Molitvenic*, din Tilecuș, T. Roșu, în *Legea Românească*, 1946, nr. 19, p. 179.

XXI. popa GAVRILA din Cimpani -- Pomezău.

1. 1765 — *Paraclisul*, T. Roșu, *Însemnări*, p. 18.
2. 1750 — *Octoich*. Ms. 516, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea.

XXII. popa GAVRILA din Copăceni.

1765 — *Strastnic*, scris în Copăceni. T. Roșu, *Însemnări*, p. 17 și 86, Pripor, *Familia*, 1926, nr. 7.

XXIII. — popa GAVRILA din Hidîșelul de Jos.

1. 1759 — *Evangelhier*. A fost găsit la Episcopia ortodoxă din Oradea, Ciuhandu, 1930.

2. 1764 — *Evanghelie*, manuscrisul scris în Săcădat. T. Roșu, *Legea Românească*, 1946, nr. 20.

3. 1770 — *Penticostar* — ar fi în Chișirid. Firu, p. 26, Lăzureanu, *Legea Românească*, 1947, p. 88.

XXIV. popa Gavriila din Sititelec.

1. 1738 — *Cazanii*. Copie după cea din 1699. A fost la Fughiu. Fl. Mureșianu, *Cazania lui Varlaam*, Cluj, 1944.

2. 1739 — *Liturghii*. Ms. Ac. 1832, Strempele, p. 75, Firu, p. 24, Meteș, p. 376.

XXV. dascălul GAVRILA din Tirean.

1730 — *Tripesnet*. Bibl. mitropolitană, Sibiu, cota 225.

XXVI. popa GHEORGHE din Ciuci-Virfuri.

1. 1698 — Fragment din *Ceslovețul* din Bălgrad (1685).

2. 1723 — *Sinaxar* (Minei). Tr. Magier, în *Revista Inst. Soc. Banat-Crișana*, Timișoara, 1942, p. 417.

XXVII. popa GHEORGHE din Gurba.

1724 — *Miscelaneu*, colecția Ciuhandu.

XXVIII. diacul-dascălul GHEORGHE din Vima.

1. *Triod*, găsit în Brusturi. Are notă de popa Ștefan din Vima. Ciuhandu, *Urme*, în *Cele trei Crișuri*, 1921, nr. 3.

2. 1750 — *Liturghii*. Ms. Ac. 4154, Strempele, p. 76.

3. 1750 — *Liturghii*, în Fildul de Sus. Ms. Ac. 4275, Strempele, p. 77.

XXIX. protopop GIURGIU GRAVA din Căbești.

1724 — *Predică pastorală*. Ciuhandu, *Urme*.

XXX. popa GIURGIU.

1. 1742 — a) *Cînd vrei să propăveduiești și să înveți omini*.

b) *Cîndecul de Zori drepte*. Ciuhandu, *Urme*.

XXXI. popa GIURGIU din Leheceni.

1762 — *Cazania* de la Colești, scrisă cînd a locuit în Buntești. Copie fidelă după a lui Varlaam. Ms. 517, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea. T. Roșu, *Insemnări*, p. 18.

XXXII. popa GIURGIU din Luncaspric.

1650 — *Litanii*, cîntece calvinești, găsite la Albești. Ms. Ac. 4642, Strempele, p. 87, Firu, p. 15, Lupșa, Bihor, p. 24. Al. Popa, *Cîntece calvinești*, Cluj, 1965 (în manuscris).

XXXIII. popa GIURGIU din Voinești.

1748 — *Prăznicatul* de la Criștior. Colecția Ciuhandu.

XXXIV. popa IANAȘ — ar fi popa Ioan „prișelet” (priebeagul) din Valea Crișul Repede.

1760 — *Catavasier*. Ciuhandu, *Legea Românească*, 1934.15.XI.

XXXV. Diacul ILIE HAIDEU, în Mierag.

1782 — *Cazanie* scrisă în Cusuiș. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6—7.

XXXVI. ILIE din Țara Crișului.

1875 — *Liturghii, Maslu*. Bibl. mitropolitană, Sibiu, cota 17.18.

XXXVII. popa IOAN prișeleț, din țara leșească, cînd ședea în Bălaia.

1. 1724 — *Cazania* a lui Varlaam, scrisă în Bălaia. Manuscrisul s-a găsit în biserica din Goila. Într-o însemnare se scrie: „popa János lenger ország a nemzetes urampopa János lenger ország” (popa Ioan din Bălaia țara leșească cinstitul meu domn popa Ioan, țara leșească) prier 1726. 15. Deci acest popa pribeagul a fost din Polonia și a făcut cultură în Țara Bihariei. Șerban Cornilă, *Revista Teologică*, Sibiu, 1941, nr. 1.

2. 1725 — *Penticostar*, scris în Bălaia. Ms. Ac. 3341, Strempel, p. 129.

3. 1726 — *Apostol și Evanghelii*, scrise în Surduc, păstrat în Derna. Firu, p. 23.

4. 1729 — *Minologhion ce să zice Sănăcsariu*. Ms. Ac. 356, Strempel, p. 129, *Tribuna*, Arad, 1919, nr. 48—49. Notează: „Scris-am cum am știut, voi citiți cum puteți”.

5. 1720 — *Catavasier*, scris pe Valea Crișului Repede, cînd era de 80 de ani. Colecția Ciuhandu.

6. 1731 — *Cele Șapte Taine*, copie după Varlaam, copiată în Crestur, de popa IOAN „lengeru”. Colecția Ciuhandu.

XXXVIII. diacul IOAN muncăcianul, din Apateu, „lăcuitor” în Cefa.

1. 1730 — *Cazanie*, copie după cea din 1699, scrisă în Nojorid. Manuscrisul a fost și în Inand. Firu, p. 28, Lupșa, *Arad*, p. 429.

2. 1732 — *Slujba Strastelor, Epistolie și Pascalic*, scrise după tipar, în Cefa. Ms. Ac. 701, Strempel, p. 120, Mangra, p. 18.

3. 1737 — *Cazanii* după Varlaam, scrisă în Apateu, diacon lângă popa Florea. Ms. Ac. 4136, Strempel, p. 120.

XXXIX. popa IOAN din Aștileu.

1. 1728 — *Liturghii*, manuscrisul terminat de diacul Simion din Aștileu. Ms. Ac. 2302, Strempel, p. 121 și 217.

2. 1750. — *Antologhion*. Ms. Ac. 4217, Strempel, p. 121.

3. 1780 — *Triplanct*, aflat în biserica din Chistag. T. Roșu, *Legea Româncască*, 1946, nr. 19.

XL. diacul IOAN din Cîmpani-Pomezău.

1741 — *Minciu*, se găsește în Albești. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6.

XLI. popa IOAN din Gepiu.

1722 — *Octoich*. Bibl. Ac. Filiala Cluj, cota nr. 3.

XLII. popa IOAN din Hidișelul de Sus.

1. 1736 — *Cazanie*, după a lui Varlaam, a fost în biserica din Ceica. Bibl. Episc. ort. Oradea; Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6.

2. 1764 — *Evanghelic*, găsită în Săcădat. T. Roșu, *Legea Româncască*, 1946, nr. 20

XLIII. popa IOAN din Luncașprie.

1674 — *Litanii*, în manuscrisul de la Răbăgani. Colecția Efrem, Țigu-M. Pripor din Covăsin, Arad. Este la Episcopia ort. din Oradea.

1650 — *Cazanie și Molitvenic*, copie după *Tilcul lui Coresi* din 1564 (1567). A fost în biserica din Șumugiu. Provine din colecția Ciuhandu. Azi, în biblioteca Patriahiei, cota 155, *Tribuna*, 1919, nr. 49. Meteș, p. 377, Lupșa, *Bihor*, p. 24. Vladimir Drîmba, *O copie din secolul al XVIII-lea a Tilcului Evangheliilor și Molitvenicului diaconului Coresi, în Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IV, 1935.

XLV. popa IOAN din Șuiug.

1724 — *Liturghie cu părți și Molitvenic*, găsit în biserica din Spinuș. Șerban Cornilă, în *Rev. Teologică*, Sibiu, 1941, nr. 1—2, cu facsimile.

XLVI. popa IOAN din Șușturogiu.

1. 1713 — *Mineiu*. T. Roșu, *Legea Românească*, 1946, nr. 20.

2. 1794 — *Penticostar*, găsit în Ineu — Bihor. T. Roșu, *loc. cit.*

XLVII. popa IOAN din Telna.

1713 — *Prăznicarul* de la Criștior. Colecția Ciuhandu.

XLVIII. diacul IOAN din Vima Turzii, lăcuiitor în Aștileu.

S. XVII — *Euhologiu*. Bibl. Ac. Filiala Cluj, cota 81.

XLIX. IONAȘ (prișeleț) de la minăstirea Vaca, lăcuiitor în Bălaia.

1. 1700 — *Mineiu*. Lupșa, *Arad*, p. 31.

2. 1760 — *Catavasier*. Ciuhandu, *Legea Românească*, 1934.IX.15.

L. popa IOSIF din Beiuș. A fost și legător de cărți.

1. 1755 — *Cuvântări*, carte de învățătură pentru preoți, găsită în Săcădat, *Tribuna*, 1919, nr. 50, Pîru, p. 24.

2. 1755 — *Cazanii*. Ar fi la un țăran din Cusuș. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 7. El compactează manuscrisul copiat de popa Gheorghe, al lui popa Adam din Ciuci — Virfuri.

LI. diacul MIHAI din Beiuș.

El copiază partea a doua din *Octoichul* Sala. În același volum este și *Epistolia* copiată de un copist necunoscut. Colecție particulară.

LII. popa MIHAI din Saca.

1726 — *Triod* scris în Saca. A fost în biserica din Dumbrăvița Mică. Pripor, *Familia*, 1927, nr 7.

LIII. popa MIHAI din Sitani.

1728 — *Cazanie* după Varlaam. Conține și *Povestea liturghiei*. Manuscrisul a fost găsit în Topa de Sus. Muzeul Țării Crișurilor, nr. 503, T. Roșu, *Beiușul*, 1943, 28 august.

LIV. popa MIHAI din Topa de Sus.

1. 1647 — *Octoich și Liturghii*. Bibl. mitropolitană din Sibiu, cota 18'19.

2. 1647 — *Octoich* — Bibl. mitropolitană, Sibiu, cota 19 20.

3. 1648 — *Viețile sfinților*, Meteș, p. 379. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6.

4. 1647 — *Octoich și fragment din Molitvenic*. Cununia. Col. particulară.

5. 1658 — *Polojenie-Cuvântări*. Meteș, p. 379. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6.

6. 1650. — *Octoich*, Pripor, *loc. cit.* Manuscrisul a fost la Episcopia din Arad.

LV. MOGA ZAHARIE din Forosig.

1714 — *Poezii religioase*, col. Ciuhandu.

LVI. MOGA TOADER din Saca.

1736 — *Ceasloveț*. Col. Ciuhandu.

LVII. MUNCACIU NICOLAE — Nicolae muncăcianul, din Sebiș.

1736 — *Octoich și Evangheliile*, ms. scris în satul Buteni. Col. Ciuhandu.

LVIII. popa PĂTRU din Broaște.

1. 1750 — *Păucenie* — Cazanie.

2. s. XVIII — *Cazania* de la Beznea.

Ar fi copiat 7 exemplare printre care și cea de la Beznea. Moise Popoviciu, în *Biserica și școala*, Arad, 1903, p. 294. *Tribuna*, 1919, nr. 51—52.

LIX. popa PĂTRU din Căbești.

1750 — *Cazanie*. Col. Ciuhandu. *Tribuna*, 1919, nr. 51—52.

LX. popa PĂTRU din Giula.

1713 — *Cuvîntul Precistei*. T. Roșu, *Legea Românească*, 1946, nr. 20.

LXI. popa PĂTRU din Tinăud.

1. *Slujba Maslului*, pentru popa Marcu din Săcădat, după un manuscris din secolul al XVI-lea (?) (Lupșa). Lupșa p. 25. Mangra, p. 16. Ciuhandu, *Biserica și școala*, 1905, p. 279—291.

2. 1674 — *Tîrnosanie*. Mangra, p. 16, Meteș, p. 472.

3. 1674 — *Molitvenic și texte hagiografice*. „40 de mucenici, *Epistolia*”. Aceasta din urmă copiată de popa Florea din Dobricionești. Mangra, p. 17.

4. 1675 — *Despre Munca celor șapte Macavei*. Lupșa, p. 25, Mangra, p. 17.

5. 1678 — *Iertăciuni la oameni morți*. Lupșa, p. 25. Ar fi la Episcopia din Arad.

6. 1679 — *Liturghii*. Ciuhandu, *Urme*, Lupșa, p. 25.

7. 1682 — *Cazania* din Ortiteag, după o Cazanie rusească. Colecția Giuglea, *Dacoromania* I, p. 356—359.

8. 1684 — *Slujba slințirii apei la Bobotează*. Lupșa, p. 25.

9. 1685 — *Ceaslov — Octoich*, scris în Tinăud. Ms. Ac. 714. Meteș, p. 374.

10. 1686 și 1688 — *Ceaslov — Octoich*, scris în Criștelec. Bibl. Univ. Cluj, cota 4327. Studiat de Atanasie Popa, Cluj, 1963.

11. 1688 — *Molitvenic*, scris în Tinăud. Bibl. Univ. Cluj, cota 4325. Ms. Ac. 4216. Strempele, p. 179.

13. 1692 — *Apostol*. Roșu.

14. 1695 — *Molitvenic*, scris în Tinăud. Lupșa, p. 26.

15. (1685) — *Cazanii la morți*, găsită în Valea Mare de Codru. Lupșa, p. 25.

LXII. dascălul PAVEL din Muncaciu.

1 — *Mineiu*, cînd a fost la Gepiu. În biserica din Gurbești. T. Roșu, p. 69. Ms. Ac. 942. Strempele, p. 175.

2. 1725 — *Molitvenic*, scris în Văleni — Maramureș. Ms. Ac. 3513, Strempele, p. 174.

3. 1731 — *Prăznicariu*, scris în Joseni. Ms. Ac. 942. Strempele, p. 175.

4. 1731 — *Mineiu*, în biserica din Șoimi. Lupșa, p. 23, Roșu, *Beiușul*, 1943, 25.VII.

5. 1732 — *Mineiu*, în Săliștea Pomezăului, terminat în Joseni. Ciuhandu, în *Cele Trei Crișuri*, 1921, nr. 8.

6. 1733 — *Mineiu*, în Săliștea Pomezăului. Roșu, p. 81.

7. 1733 — *Mineiu*, scris în Saca. A fost în biserica din Petreasa. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6. Nu se știe unde se găsește.

8. 1733 — *Prăznicariu*, scris în Saca. Bibl. Municipală Oradea.

9. 1733 — *Minciu*, scris în Josani, terminat în Gepiu. Se găsește în Săliștea Pomezăului. Roșu, p. 81, Ciuhandu, *Tribuna Poporului*, 1897, nr. 238, Pripor, *Familia*, 1026, nr. 6.

10. 1737 — *Mineiu*, scris în Vâlcău — Văleni, găsit în Bucea. Biblioteca Episcopiei cola 179.

11. 1740 — *Minciu*, a fost în biserica din Aleuș. Bibl. Episcopiei ort. din Cluj, nr. 69.

12. 1739 — *Prăznicariu*. Col. particulară, Cluj.

13. 1741 — *Triod — Penticostar*. Ms. Ac. 3198. Strempele, p. 175.

14. 1741 — *Strastnic — Penticostar*, în care a scris Pavel rus. Ms. Ac. 710. Strempele, p. 200. A fost găsit în Lazuri.

15. (1750) — *Octoich*. Ms. Ac. 3176. Strempele, p. 175.

16. (1735) — *Prăznicariu*, în biserica din Iclozel. Bibl. Seminariului ort. din Cluj, Ms. 8.

17. (1740) — *Prăznicariu*. Muzeul din Zalău.

18. 1741 — *Strastnic — Penticostar*. Iertăciuni și alte apocrife. Găsit în biserica din Feneriș. Lupșa, Arad.

LXIII. loșofăt PETROVICI din Sălaj.

1732 — *Liturghii*, găsit în biserica din Pietroasa. În același manuscris copiază în 1733 și diacul Simion. Într-un desen are copiată semnătura gravorului Demeter din Liturghierul lui Antim din 1711. Col. Ciuhandu. A fost la Episcopia ort. din Oradea.

LXIV. IOAN POPOVICI din Haieș

1744 — *Penticostar*, găsit în Bochia. Ciuhandu.

LXV. PAVEL POPOVICI din Diosig.

1813 — *Versuri* despre Constantin Brincoveanu. I. Lupăș, în *Anuarul Inst. de Istorie Națională*, Cluj, 1930, p. 460.

LXVI. IOAN POPOVICI muncăcianul, cînd a locuit în Dieci.

1760 — *Molitvenic*. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 7.

LXVII. GHEORGHE POPOVICI-CUCUIANU — Ursu, din Păuș.

1789 — *Miscelaneu, Alexandria și alte texte*. Ms. Ac. 3170. Strempele, p. 190. N. Drăganu în *Dacoromania*, IV, p. 239, nota 4.

LXVIII. POPOVICI MITRU în Forosig.

1713. *Minciu — Sbornic*. Cuprinde poezii și psalmi versificați copiați de diacul Moșa Zaharia. Vezi și nr. LV. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6.

LXIX. PAVEL POPOVICI-PAPP, din Poiana Blenchii, protopop în Beiuș.

1713 — *Poezii în românește și ungurește*. Are și o listă de cărți. Roșu, p. 46—48—49.

LXX. Diacul SIMION din Aștileu.

1729 — *Liturghii*, continuă munca tatălui său, popa Ioan. Ms. Ac. 2302. Strempele, p. 121.

LXXI. Diacul SIMION din Bochia.

1713 — *Epistolia, versuri și rugăciuni*. Lupșa, Arad, p. 45.

LXXII. Diacul SIMION fiind fecior de 44 ani.

1. 1740 — *Octoich prescurtat*. Firu, p. 25.

LXXIII. Diacul SIMION, Pietroasa.

1. 1740 — *Prăznicariu, Stratsnic* găsit în biserică din Hirsești. Ms. Ac. 4572. Strempelel, p. 218. Ciuhandu, *Urme*, p. 217.

2. 1740 — *Octoich prescurtat*. Firu, p. 25

LXXIV. diacul SIMION, Pietroasa.

1733 — *Liturgie*, scrisă în manuscrisul lui logofăt Petrovici, nr. LXIII.

LXXV. STANISLAV „nkiagkova“, „maliogglova“ din Șumugi.

1736 — *Predici la morți*. Se crede că un alt exemplar ar fi la familia Ciuhandu din Săcădat. Ciuhandu, *Tribuna*, 1919, nr. 50.

2. 1729 — *Stratsnic*, Ciuhandu, *Tribuna*, 1919, nr. 48—49.

3. 1726 — *Stratsnic și Cazanii*. În Săcădat. Copiază texte și popa Gabor din Căbești. Firu, p. 28.

LXXVI. dascălul VASILE STURZE, badiul moldovanul.

1. 1693 — *Ceaslov-Octoich*, copiat în mănăstirea Plosca-Hațelg, pe seama popii Simion din Mada — Orăștie. Ms. Ac. 1838, Strempelel, p. 235, At. Popa, p. 60.

2. 1694 — *Cele șapte taine — Pravila pre scurt*, copie după a lui Varlaam din 1644. Scrisă pe seama popii Dănilă din Buruene. Bibl. orășenească din Sibiu, At. Popa, p. 60.

3. 1695 — *Miscelaneu, Octolch — Stratsnic*. Copiat în Mada. Ms. 320. Bibl. Filialei Cluj a Academiei, At. Popa. 61. Pe foaia 1 notează: „Scris-am... când au tăet Turcii taberele Vetera (Veterani), și apoi au robit nemții Țara Crișurilor“. Pe f. 81 notează: „Scris-am eu dascalul Sturze săracul de mine că fuiu ca omu, ce-l prinsă ursul și scăpă de la urs și nimeri la leu și mai rău-l chinuia leul decît ursul“.

Manuscrisul a fost și în mina episcopului Atanasie, care a făcut unirea cu Roma (1700). Pe f. 108 își scrie numele, ca arhiepiscop.

4. 1696 — *Ceaslov. Octoich și Paraclisul Pracestii*. Găsit de Mangra și dăruit Academiei. A fost scris în Mada. Ms. Ac. 712. Strempelel, p. 234. Lupșa, *Arad*, p. 183. At. Popa, p. 61.

5. ante 1698. *Octoich și, Cazanii la oameni morți*. Bibl. Patriarhiei, Ms. 172. At. Popa, p. 61.

6. 1698 — *Molitvenic*, copiat în Răbăgani. Copia după cel din 1689. Col. particulară. At. Popa, p. 61.

7. 1698 — *Molitvenic*, scris în Răbăgani, găsit în Copăceni. Copie după cel din 1689. Roșu, p. 84.

8. *Ceaslov-Octoich*, Colecție particulară, At. Popa, p. 62.

9. 1698 — *Molitvenic*, copiat în Pomezău. Pripor, *Familia*, 1928, nr. 7. At. Popa, p. 26.

10. 1693—98 — *Liturghii*, copiate în Mada. Bibl. orășenească, Sibiu. At. Popa p. 62.

11. 1699 — *Liturghii și Rînduiala ispovedaniei*, copiate în Lazurii Sohodolului Unele texte sînt copiate de popa Iștoc din Lazuri, după cel din 1689. Pe f. 8 notează: „Scris-am... când au întunecat soarele în luna septembrie în 13 zile. Să se știe“. Ms. Ac. 707. Strempelel, p. 234. At. Popa, p. 62

12. 1699 — *Rînduiala ispovedaniei*, copiată în Răbăgani, în același volum cu Liturgia. Firu, p. 21. At. Popa, p. 63.

13. 1700 — *Liturghii*, copiat în Răbăgani, în același volum cu nr. 12. Firu, p. 21. At. Popa, p. 63.

14. 1700 — *Apostol*, găsit în Nănești. Se întitulează „dascăl obișnuielnic“. Birlea, *Însemnări*, p. 139. At. Popa, p. 63.

15. 1701 — *Liturghie*, copiat în Stracoș. Ms. Ac. 4160. Strempel, p. 235. At. Popa, p. 63.
16. 1701 — *Ceaslov-Octoich*, copiat în Stracoș, găsit în Topa de Sus. Ms. Ac. 706. Strempel, p. 234. At. Popa, p. 63.
17. 1704 — *Liturghie fără diacon*, copiată tot în Stracoș. Ms. Ac. 4164. Strempel, p. 235. At. Popa, p. 63.
18. 1705 — *Mineiu — Prăznicariu*, copiat în Lunca, Telec și Utvin. Ms. Ac. 3107. Strempel, p. 235. At. Popa, p. 63.
19. 1706 — *Octoich*, copiat în Lunca, Telec și Nădab. Ms. Ac. 4124. Strempel, p. 236. At. Popa, p. 64.
20. 1706 — *Apostol*, copiat în Sinteleg, găsit în biserica din Cinteii — Arad. Mangra, p. 17. Lupșa, p. 26. At. Popa, p. 64.
21. 1706 — *Evanghelie*, copiată în Sinteleg. Lupșa, p. 26. At. Popa, p. 64.
22. 1708 — *Pravila stinșilor părinți*, copiată în Sintandrei lângă Timișoara. Copie după a lui Varlaam.
- Pe f. 123 v. notează: „și am scris... în vremea când s-au ridicat curuții lui Racoți Ferenc pe nemeși și era răutate mare în Ardeal și la Crișul Negru și Cîmpia Ghiulei era pustietate”. Și au dascălul Sturze încă am fugit în țara turcului în Sîntu Andreiaș, cînd era ciuma cîmă mare și au murit în Sîntu Andreiaș 366 de suflete și în toată țara Timișoarei”. Ms. Ac. 713. Strempel, p. 236. At. Popa, p. 64.
23. *Octoich*, copiat în Felnac. Provenit din Sălaj. Bibl. Univ., Cluj, nr. 4 320. At. Popa, p. 65.
24. 1714. *Octoich*, p. II copiat în Nădab. Ms. Ac. 4214. Strempel, p. 236. At. Popa, p. 65. v. și nr. 19.
25. 1717. *Cele șapte taine și Strastnic*, copiate în Șumugiu. Ms. Ac. 709. Strempel, p. 237, At. Popa, p. 65.
26. 1718. *Liturghii și Strastnic*, copiate în Gîrbou-Dej. Ms. Ac. 3199. Strempel, p. 266. At. Popa, p. 65.
27. 1720. *Molitvenic*, scris în Cotiglet și în Otvoeș (?). Bibl. Episcopiei ort. Oradea.
28. 1730. *Liturghie*, copiată în Răbăgani Firu, p. 21. Lupșa, p. 26. At. Popa, p. 65.
29. 1715. *Apostol și Evanghelie*, găsit în Cinteiu. Mangra, p. 18. At. Popa, p. 65. Proveniența îndoielnică. Nu se știe unde se găsește.
30. Începutul sec. XVIII. *Strastnic*, scris în jurul Răbăganilor pentru biserica din Hodiș. Ms. Ac. 708. Strempel, p. 1237. At. Popa, p. 65.
31. încep. sec. XVIII. *Cele șapte taine*, copie după Varlaam. Ms. Ac. 711. Bianu, *Catalog*, II, p. 463. At. Popa, p. 65.
32. încep. sec. XVIII. *Cele șapte Taine*. După Varlaam. Ms. Ac. 3564. Strempel, p. 237. At. Popa, p. 66.
33. (1715). *Rînduiala ispovidaniei* Lupșa, p. 26. At. Popa, p. 66.

LXXVII. popa ȘTEFAN din Boiu.

1713. *Strastnic*

T. Roșu, *Legea Românească*, 1946, nr. 20.

LXXVII. popa ȘTEFAN din Letea Mare și Molostg.

1706. *Ceaslov*, pentru popa Gheorghe din Poceiu. Ms. Ac. 2301. Firu, p. 24. Lupșa, p. 27. Metes, p. 376. Lăzureanu, *Legea românească*, 1947, nr. 11—12.

LXXIX. popa ȘTEFAN din Pomezău, mai tîrziu Sîmbășag.

1730. *Liturghie și Păscălie*. Ms. Ac. 4133. Strempel, p. 247. Firu, p. 23, Lăzureanu, p. 88.

LXXX. popa ȘTEFAN din Vima, cu diacu GHEORGHE.

1740. *Triod* — *Tripesneț*, de la Brusturi. Ciuhandu, *Tribuna*, 1919, nr. 48—49. Meteș, p. 377.

LXXXI. Popa TOADĂR din Codrățau.

1749. *Liturghii*. Bibl. Episcopiei din Arad, nr. 259.

LXXXII. popa TOADĂR ardeleanul, în Nimăiești.

1. inc. sec. XVIII. *Octoich*. Bibl. Municipiului Oradea.

2. 1786. *Triod*. *Lupșa*, Arad, p. 39.

LXXXIII. Diacul TEODOR din Saca.

1. (1730). *Epistolie*.

2. (1972) *Strastnic și Păscălie* din Saca în manuscrisul de la Ioan Ciuhandu din Căbești. Ms. Ac. 701. Strempele, p. 248. Mangra, p. 18. *Tribuna*, 1919, nr. 51—52.

3. 1735. *Pascalie și Cazanii*, copiate de pe tipar. Sint Cazaniile la morți din 1689. Ms. Ac. 701. Strempele, p. 248. At. Popa, *Cazanii la oameni morți*, Cluj, 1963 (în manuscris).

LXXXIV. TERME ADAM din Leheceni.

1. 1820—23—28. *Istoricul bisericii din Leheceni*. Ar fi în colecția mitr. Lăzărescu din Timișoara. Moise Popovici, în *Transilvania*, 1912, nov.—dec.

LXXXV. popa URSU din Cotiglet.

1. (1660). *Molitvenic*, din Aștileu. Ms. Ac. 4151. Strempele, p. 261. At. Popa, *Popa Ursu*, Cluj, 1964 (în ms.).

2. 1676. *Molitvenic*, copiat în Cotiglet. Ms. Ac. 4151. Strempele, p. 261. At. Popa, *lucr. cit.* Pe f. 263 notează: „... în al șaptesprezece an de când au luat Turcii Oradea, în ce an a fost foamia”.

3. 1680. *Cazanii și multe texte apocrife*, copiate în Cotiglet. Copie după Cazania Lăpușneanu. At. Popa, *Există o Cazanie moldovenească în sec. al XVI-lea? în Cercetări de lingvistică*, 1965, nr. 1, p. 73—84.

4. ante 1690. *Cazania* de la Chistag. Ms. Ac. 4182, Strempele, p. 261.

LXXXVI. popa VASILE moldovanu, zugrav.

1. 1718. *Liturghie și Strastnic*, scris în Gîrbou Ms., Ac. 3199.

2. 1728. *Molitvenic*, găsit în Cheriu. Col. particulară.

Copiști neidentificați, unele manuscrise nedatate:

1. sec. XVI (?). *Părți din Testamentul Vechi*, găsit de Mangra în Lazuri-Oradea. Mangra, p. 19—21. Reproducere și texte.

² *Cazanii la oameni morți*, ms. aflat în Valea Mare. Textele după *Molitvenicul din 1689*. Gavril Popovici, *Legea Rom.* 1925, nr. 14. At. Popa, *Cazanii la oameni morți*, Cluj, 1963 (în ms)

² *Cazanii la oameni morți*, din Căzănești. Ciuhandu

⁴ (1750) *Ceaslov*, din Finațe. Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, nr. 8783. A fost la pr. Moise Popovici din Beiuș

⁵ *Ceaslov*. Mangra, p. 16. și în *Familia*, 1892, nr. 18. Ms. Ac. 705. Bianu II, 456

⁶ *Ceaslov-Octoich*. Col. particulară

⁷ diacul din Tăleuș. 1674. *Litanii* scrise în Răbăgani. ms. copiat și de popa Ioan din Luncasprie. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 6

⁸ ante 1650. *Liturghii*, de la Abramul de Jos, socotit de Ciuhandu cel mai important. *Lupșa*, Arad, p. 169. Col. Ciuhandu.

⁹ *Liturghier*, slavo-român, găsit în Lipova. Ar fi scris de doi copiiști. Col. Ciuhandu.

¹⁰ *Liturghier*, de la Otlaca. A fost la pr. Caius Turicu. Ciuhandu.

- ¹¹ *Sbornic* — Mineiu, găsit în Diosig. Cuprinde și *Iertăciuni și Cîntece la morți*. Lupșa, Arad, p. 483.
- ¹² *Sbornic* — Mineiu, din Căcuciu Vechi. Studiat de prof. Vlad Spoială de la Muz. din Oradea. Ms. ar fi fost la Episcopia ort. din Oradea. Ciuhandu.
- ¹³ *Miscelaneu*, găsit în Diosig. Ar fi scris de trei copiiști. Ciuhandu
- ¹⁴ ante 1650. *Miscelaneu* din Șumugiu. Cazanii la oameni morți și alte apocrife. Col. Ciuhandu
- ¹⁵ ante 1650. *Octoich* de la Margine, după al lui Coresi (?). Ciuhandu, *Urme...* în *Cele Trei Crișuri*, 1920, nr. 10—11. Lupșa, p. 23. Drăganu, *Dacoromania*, I. 1921, p. 527
- ¹⁶ *Miscelaneu*, din Topa de Sus. Col. Efrem Tigru. M. Pripor, *Familia*, 1926, nr. 13
- ¹⁷ ante 1650. *Vieți de sfinți*, ms. găsit în Roșia. Conține și *Povestea muncilor văzute de Precista*. Ciuhandu.
- ¹⁸ 1696. *Ceaslov-Octoich*. A fost în biserica din Hidișani. Ms. Ac. 712. Bianu II. p. 463
- ¹⁹ s. XVIII. *Apostolii pre dumineci. Tînguirile Maicii Domnului*. Ms., 939. Bianu II, v. 155
- ²⁰ *Carte de aturisanie*, din Sohodol. Ciuhandu
- ²¹ (1750). *Catvasier* de la Ociu-Arad, găsit în Bihor. Ciuhandu
- ²² *Cazanii la 40 de mucenici*, copiate în jurul Beiușului. Ciuhandu
- ²³ 1713. *Cazanii*, în biserica din Topa de Sus. T. Roșu, Beiușul, 1943. 28. VIII.
- ²⁴ *Cazania* din Josani — Gurbesti. După a lui Varlaam. Ciuhandu
- ²⁵ *Cazania* de la Nimăiești. Ciuhandu
- ²⁶ *Ceaslov*. Muzeul Țării Crișurilor Oradea. nr. 4963
- ²⁷ *Dascălul de la Beiuș*, neunit de la biserica grecilor. 1779. *Rînduiala ispovedaniei*, ms. găsit în Beinșele. Mai cuprinde: *Jeluirile lui Adam și Patimile Domnului*. T. Roșu, p. 57
- ²⁸ 1765. *Liturghii și alte texte vechi*. Găsit în Ciumeghiu. Ciuhandu
- ²⁹ (1750). *Liturghia*, ms. găsit în Hodiș. Ciuhandu
- ³⁰ 1713. *Mineiu*, păstrat în Lupoia. Gavril Popovici, în *Cele Trei Crișuri*, 1921. Lupșa, p. 27
- ³¹ (1750) *Miscelaneu*, de la Feneriș. Ar fi scris de doi copiiști. Col. Ciuhandu
- ³² *Miscelaneu*. Hora mortului, Mîndru Solomon, Colinde etc. Ciuhandu
- ³³ *Miscelaneu* de la Roșia, *Povestea precistei și muncile*. Col. Ciuhandu.
- ³⁴ *Miscelaneu, Epistolia, Călătoria la iad*. Ciuhandu
- ³⁵ *Molitvenic*, copie după cel din 1706, al lui Antim. Bibl. Municipală Oradea.